

Lektorské zásahy do rukopisů Bohumila Hrabala vydávaných knižně v sedmdesátých a osmdesátých letech

MICHAL BAUER

Ve druhé polovině šedesátých let podepsal Bohumil Hrabal s nakladatelstvím Československý spisovatel několik nakladatelských smluv, avšak ne všechny byly realizovány. Smlouvu na knihu *Obsluhoval jsem anglického krále* podepsal 19. 5. 1966; měla vyjít v edici *Život kolem nás* v roce 1967. Tento text byl vydán, nikoli však ve zmíněné edici, a navíc pod jiným názvem: *Morytáty a legendy*. Původní název byl nejprve přesunut autorem alespoň do podtitulu, avšak poté byl zcela vypuštěn. I text pod názvem *Morytáty a legendy* měl být vydán v edici *Život kolem nás*, nakonec byl přeřazen a vydán mimo edice. Jiná kniha, *Strýc Pepin*, měla vyjít v roce 1968, mimo edice v nákladu 15 000 výtisků. Smlouvu na ni podepsal Hrabal ve stejný den jako u knihy *Obsluhoval jsem anglického krále*, tedy 19. 5. 1966. Dne 16. 3. 1971 poslal Jan Pilař právnímu oddělení příkaz, aby tato smlouva byla zrušena. Hrabal, označován titulem laureát státní ceny Klementa Gottwalda, obdržel z nakladatelství Československý spisovatel dopis, podepsaný mimo jiné Ivanem Skálou, z 1. 6. 1971: „Vážený soudruhu, v souladu s naším předcházejícím jednáním rušíme smlouvu na vydání Vašeho díla ‚*Strýc Pepin*‘, kterou jsme s Vámi uzavřeli dne 19. května 1966. Prosíme Vás, abyste na důkaz souhlasu se zrušením smlouvy podepsal a laskavě nám vrátil jedno vyhotovení tohoto dopisu.“ Hrabalův podpis je na dokumentu doprovázen datem 9. 6. 1971.

Na rok 1970 byly plánovány v Československém spisovateli Hrabalovy knížky *Ostře sledované vlaky* a *Taneční hodiny*. Ačkoli Hrabal podepsal obě smlouvy ve stejný den, 3. 4. 1969, vyšel jen první titul; vydání *Tanečních hodin* bylo zrušeno a Hrabal dostal, jak bylo obvyklé, 75 % honoráře. Vyúčtování bylo ovšem provedeno až v lednu 1975, autor byl o tom vyrozuměn v dubnu 1975. V Hrabalově autorské bibliografii se nachází kniha *Postřižiny*. Měla však vyjít již v roce 1972; Hrabal původní smlouvu podepsal 14. 5. 1971. Kniha vyšla až v roce 1976, nakladatelství žádalo Hrabala dopisem ze 14. 3. 1975 o prodlou-

žení smlouvy do roku 1976; autor žádost podepsal 21. 3. 1975. Poněkud složitější byla příprava vydání knihy *Slavnosti sněženek*. Hrabal původně podepsal 12. 1. 1975 nakladatelskou smlouvu s Melantrichem na výběr starších a nových povídek pod pracovním názvem *Povídky*. Podle rozhodnutí III. odboru Ministerstva kultury ČSR přešlo vydání této knihy nakladatelství Československý spisovatel, a to pod názvem *Slavnosti sněženek*.

Vydávání knih Bohumila Hrabala po obě desetiletí tzv. normalizace bylo doprovázeno značnými problémy a těžkostmi. Do rukopisů zasahovali svými poznámkami a námitkami externí lektori, kteří žádali změny; rukopisy navíc procházely interním lektorováním. Hrabal tak své knihy upravoval podle těchto požadavků. Původní rukopis *Postřižín* byl, jako již bylo řečeno, přeřazen do plánu na rok 1976 a nově zlektorován Josefem Rybákem, který se vyjádřil kladně k vydání knihy. Text měl stejné znění, „na kterém se svého času dohodl s autorem původní redaktor A. Linke“¹, jak stojí v lektorské průvodce k vydání v roce 1976. Rybák v lektorském posudku z 8. 7. 1975 ocenil zejména to, že se Hrabal „zbavil módních nechutností a trivialit sexuálního polopornografického charakteru a přemíry slovních obhroublostí, jeho jazyk se pročistil, zvýrazněl a zhutněl, (...) umí rozvíjet jímavé lyrické pasáže, jeho vztah k figurkám zvroutněl a zbavil se sentimentality“. Rybák pokládá Hrabala za humoristického spisovatele, který „si bere na mušku své maloměšťáky“. Chce ho mít pouze v této rovině a odmítá ho vnímat jako autora příliš závažného: „Nechtěl bych na něm, aby nám dělal nějakou ‚socialistickou‘ literaturu, obávám se, že v tom by splakal nad výdělkem, že by se pokoušel o něco přehnaně nežádoucího, co v něm není a co by dělal jaksi z ochoty a dobré vůle. Obzory politiky jsou pro něho španělskou vesnicí. Ale má-li oči k vidění a uši k slyšení, bude i tak sám ze sebe tvořit literaturu v našem duchu.“ Jak je vidět, Rybák je velmi opatrný a za každou cenu se snaží Hrabala hodnotit ideologicky, jak je to patrné i z úvodu a závěru jeho posudku: „Po letech, kdy zpytoval své svědomí, přichází Bohumil Hrabal s novou humoristickou knížkou. (...) Knížku *Postřižiny* doporučuji vydat. Nemyslím však, že by se s ní měl dělat nějaký zvláštní rámus.“

Knihu *Krasosmutnění*, při externím lektorování zněl název *Smutnění*, interně lektoroval Jan Pilař, externě Vlastislav Hnízdo (posudek je z 12. 1. 1978) a Vítězslav Ržounek (jeho posudek je ze 7. 2. 1978). V. Hnízdo nejprve popisuje Hrabalův rukopis, oceňuje autorovu evokaci minulosti a také on zdůrazňuje ideologickou rovinu uměleckého textu. „Silná a podmanivá materialistická

¹ Všechny citace pocházejí z materiálů Literárního archivu Památníku národního písemnictví, fond nakladatelství Československý spisovatel.

a synestetická imaginace Hrabalova dosahuje v této knížce podle mého soudu vrcholu a v řadě povídek je mistrovsky dokonalá (...) Tradiční autorova živelnost zavalující čtenáře gejzírem nápadů a asociací je tu většinou korigována moudrým pohledem na životní jevy a zřetelně je podřízena historicko-sociálněmu hodnocení. K největším kladům rukopisu patří jednoznačné odsouzení absurdity války, nacistické okupace, rasového útisku a oslava vítězství nad fašismem a příchodu Rudé armády.“ Opakují se, jak to je pro externí lektory Hrabalových rukopisů v sedmdesátých a osmdesátých letech trvale platné, požadavky vypustit některé erotické pasáže (spíše jejich většinu) a určitá expresivní či naturalistická vyjádření. „Knižce jako celku by prospělo utlumení některých příliš otevřených erotických pasáží a ‚drsných‘ reálií. Vedle již provedených úprav doporučuji na str. 8 vypustit údaj o plivání, na str. 92 vynechat pasáž o kbelíku se sádem.“ Dále Hnízdo nesouhlasí s názvem *Smutnění*, požaduje pregnantněji vyjádřit hrůzu dne 15. 3. 1939 v povídce *Sextánka* a vypuštění motivu úmrtí kmotříčka v závěrečné povídce, nakonec navrhuje „opravit“ stylistické nedostatky, za něž pokládá záměrnou neobratnost chlapeckého vyjadřování (velká frekvence slova „tak“ nebo slovní inverze). V. Rzounek považuje *Smutnění* za nejlepší prózu, kterou Hrabal napsal. Zdá se, že nejvíce oceňuje sociální aspekt textu i jeho „politický obsah“: „Proto je tu krásná kapitola o příchodu sovětských vojáků, kteří zde jsou znovu zobrazeni jako nositelé nového lidství.“ To vede Rzounka k návrhům na změny v rukopisu: „Právě pro tuto vnitřní angažovanost, která vyplývá z nové, pravdivější koncepce člověka a společnosti, než jak se u Hrabala dosud projevovala, dávám v úvahu některé aspekty, které by podle mne měly být dotaženy.“ V textu *Krasosmutnění* má být zdůrazněno, že po prezidentově smrti truchlí (resp. krasosmutní) „lidé, jejichž svět prezident představoval (řídící učitel, hasiči, sokolové, legionáři), a nikoliv dělníci, lidé sociálně na nejnižším společenském žebříčku“. V textu *Armagedon* zase Rzounek požaduje zvýraznění sociální podstaty fašismu. Lektor odmítá rovněž název *Smutnění*: „Vždyť obsah je velikým oprávněním nových časů. Tak jaké pak smutnění.“ Text *Řidič pražských tramvají* pokládá za anachronismus a „*Veřejné osvětlení* zcela bezprostředně navazuje na *Úmrtí v rodině*. Dokonce se tyto kapitoly vzájemně umocňují“. Knihu doporučuje Rzounek vydat, vidí totiž Hrabala jako socialistického autora. „Až tato kniha vyjde, bude velikým překvapením. Umění Hrabalovo tu má rysy, pro které vstoupil do literatury (*Perlička na dně*). Uzrálo však do podoby, která je neobyčejným ziskem pro autora i pro celou literaturu. Do podoby, která svými společensko-uměleckými aspekty by se měla stát co nejdříve majetkem veřejného mínění. Má totiž svou politickou váhu, která mluví zcela jednoznačně v náš prospěch.“ Dne 22. 2.

1978 byly Hrabalovi sděleny připomínky obou lektorů i připomínky redakce, tedy Pilařovy, „jimž autor v převážné většině vyhověl“, jak sděluje v záznamu o jednání s autorem odpovědná redaktorka Věra Pašková. Kniha tak mohla vyjít na začátku roku 1979, imprimatur celého díla je z 9. 1. 1979.

Jednou z prvních Hrabalových knih, vedle *Postřižín*, u nichž se počítalo s vydáním v sedmdesátých letech, byly *Slavnosti sněženek*. Kniha měla původně vyjít v Melantrichu, byla zde v edičním plánu na rok 1977. V srpnu 1976 – rukopis byl již v tiskárně, která chtěla začít se sazbou – byly přípravy na vydání tohoto titulu v Melantrichu ukončeny a rukopis přešel do Československého spisovatele. Pro melantrišské vydání už byly napsány tři posudky: od Miloše Pohorského (byl potom vedoucím redaktorem vydání v ČS), Štěpána Vlašína a Vlastislava Hnízda. O tom, že představitelé oficiální kultury toužili mít Hrabala mezi publikujícími autory, svědčí nejen rozhovor otištěný v *Tvorbě* 1975, č. 2, ale i úvod Vlašínova lektorského posudku: „Od vyvrcholení politické krize v letech 1968–1969 uplyne v nastávajícím roce už osm let, je zřejmě čas diferencovat mezi těmi, kdo z různých důvodů po několik let nemohli publikovat, a alespoň částí z nich umožnit návrat do literatury. Pokud vím, uvažuje se o vydání knih Jiřího Šotoly, J. S. Kupky, Jiřího Suchého aj. Domnívám se, že mezi těmi, kteří by ‚v prvním pořadí‘ měli dostat publikační možnosti, je Bohumil Hrabal typem obzvláště vhodným. Nemýlím-li se, byl a je nestraní; jeho tvorba z šedesátých let měla své výkyvy, od společensky angažovaných *Ostře sledovaných vlaků* (1965) až po některé surrealistické texty z mladších let tvorby, které autor opožděně publikoval, naštěstí většinou jen časopisecky.“ Všechny posudky jsou kladné, nejméně výhrad, spíše by bylo třeba říci doporučení, lze vyčíst z textu M. Pohorského, který navrhoval vypuštění dvou povídek – *Králíčci v křídle* a *Maminčiny oči*, dále úpravu interpunkce a stylistické úpravy (nadbytečné užívání ukazovacích zájmen). Š. Vlašín kromě drobných a běžných úprav (ověření správného psaní vlastních jmen či oprava chybného užívání přivlastňovacích zájmen) upozorňuje na „nebezpečí monotónních point“, na spornost ideového vyznění „trochu morbidní“ povídky *Králíčci v křídle* a povídky *Beatrice* i na autorův „doslov“ *Rukověť pábitelského učně* (přináší podle něj „apologii flamendrovství“), navrhuje vyřadit i titulní povídku. Velmi pozitivně hodnotí rukopis V. Hnízdo, který ovšem rovněž doporučuje vypustit *Rukověť pábitelského učně* a dále „zredukování příliš syrového vyjadřování v povídce *Beatrice* a zjemnění některých biologických motivů v povídce *Králíčci v křídle*“. V nakladatelství Československý spisovatel interně – a to kladně – lektorovala knihu odpovědná redaktorka Věra Pašková, externě Jaroslav Beránek a Vítězslav Rzounek. Rukopis přinesl do nakladatelství Ivan Skála, kopii rukopisu

donesl do redakce 9. 2. 1977 Hrabal. Také J. Beránek doporučil vyřadit povídku *Beatrice*, negativně se stavěl i k poslednímu textu souboru: „Autorův smysl pro pochopení rozmanitých lidských vlastností však selhává v povídce *Beatrice*, kterou doporučuji vyřadit z povídkového souboru. Doporučuji také uvážit vhodnost Hrabalova doslovu k rukopisu. Považuji za vhodnější ponechat sbírku povídek bez autorského komentáře.“ Beránkův posudek je z února 1977, Rzounek 18. 3. 1977 ve svém posudku již uvádí, že povídka *Beatrice* je vypuštěna, což hodnotí kladně; rovněž pochybuje o vhodnosti závěrečného textu: „Měl by uvážit, jak se prezentuje čtenáři doslovem, který je filozofií pro snoby a ne pro člověka. Když se rozhoduje pro tento krok, kterým by posílil to nové, co se u něho objevuje (*Postřižiny*, *Maminčiny oči*), pak by jistě uvážil i *Měsíčnou noc* právě pro subjektivizaci člověka, a tedy pro zcela zjevnou falzifikaci, i když v ‚kouzelném‘ poetickém hávu.“ Závěr Rzounkova posudku je opět ideologický: „Samozřejmě vydat. Chce-li autor prospět sobě, tedy české literatuře, nespokojí se jen tím, že škrtnul *Beatrici*. Zápas o sebe je totiž zápasem za něco. To není nutné Hrabalovi vykládat. Řekl to už v knize *Dům, ve kterém nechci bydlet*. Ale pak je třeba říci, o jaký dům jde. Nechat potulovat lidi po staveništi, které si lze libovolně dotvořit, je snadnější než zaujmout naše stanovisko. A toto stanovisko přece není v rozporu s tím, oč Hrabalovi jde. Doklady v tomto rukopise jsem připomněl.“ Dne 25. 3. 1977 byl Hrabal seznámen s připomínkami lektorského řízení i připomínkami redakčními a rukopis si odnesl k přepracování. Dne 29. 3. 1977 „autor vrátil rukopis upravený podle připomínek“. Odpovědná redaktorka 30. 3. 1977 shrnula: „Autor vypustil povídku *Beatrice*, dále svůj doslov, ztlumil některé naturalismy a upravil některá místa podle připomínek.“ O den později, 31. 3. 1977, schválil vydání knihy šéfredaktor Jan Pilař. Imprimatur díla je z 1. 6. 1978.

Problém byl i s výborem *Každý den zázrak*. Konalo se několik schůzek s autorem, jichž se většinou zúčastnil editor M. Pohorský, a na nich probíhala jednání o podobě výboru. Jeho konečnou podobu Hrabal schválil. Externě titul lektorovali opět V. Rzounek a J. Beránek. Pohorský chtěl představit autora ve výboru, „který by reprezentoval nejsilnější stránky jeho vypravěčského umění (...) a obsáhl různé stránky a žánrové podoby Hrabalovy tvorby“. Původní návrh vypadal takto: *Úvodní slovo k Perličce na dně, Fádni odpoledne, Miláček, Večerní kurs, Smrt pana Baltisbergra, Křtiny 1947, Pražské jesličky, Baron Prášil, Chvála propadání, Pábitel, Pan notář, Jarmilka, Chcete vidět zlatou Prahu?, Pohřeb, Dáma s kaméliemi, Diamantové očko, Romance, Legenda o Lamertzových jehlách, Morytát o Královně noci, Anděl, Na zahrádce, Pavlínka a Lucinka, Pan Metek, Slavnosti sněženek, Pan Iontek, Hostina, Lampy, Pivovarský ko-*

mín, Postřižiny, Veřejné osvětlení, Myš ukradla dítěti cumel, Krasosmutnění, Armagedon, Žlutý pták, Kmotříček, Úvodní slovo k Smutnění. Tento návrh ovšem narazil na dosti velký odpor lektorů: za problematické označili povídky *Pábitelé, Jarmilka, Legenda o Lamertzových jehlách, Morytát o Královně noci* a *Anděl*, které byly z návrhu vyřazeny, dále požadovali redukci povídek ze staršího období, proto byly vypuštěny ještě povídky *Křtiny 1947, Miláček* a *Chvála propadání*. Výbor byl poté doplněn, a to povídkami z *Postřižin*. Na základě námitek lektorů vznikl ideologicky vhodnější, avšak méně logický soubor, neboť novější povídky byly čtenářům k dispozici lépe než texty starší. Především Rzounek ovšem viděl v Hrabalově tvorbě sedmdesátých let značný předěl oproti předcházející době, proto novější prózy upřednostňoval. Vybrány tak měly být texty, které „svou tematikou mají dosah společensky nejzávažnější“. Beránek odmítal podobu původního návrhu, chtěl, aby byly vybrány prózy, „kterými nám je ideově nejbližší“. Odmítá zastoupení knihy *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, protože ta podle něj „sehrála v šedesátých letech ideově neblahou roli. Proč se v tomto výboru vracet k minulosti, kterou Hrabal překonal. (...) Hrabal dokazuje svou současnou tvorbou výrazně pozitivní vývoj, zbavil se módních trivialit, typických pro některé jeho dřívější knížky, jeho tvorba ztuhla, získala na životní moudrosti i v pohledu na společenský vývoj. Také ideově se postupně začíná prohlubovat talent Hrabala zobrazovat svérázné podoby lidských osudů, sesbíraných ze života. Kritičtější pohled editorů na Hrabalovu literární minulost je však pro navrhovaný výbor nezbytný!“ Bylo rovněž rozhodnuto doplnit knihu o medailón o autorovi a jeho tvorbě od Radko Pytlíka, což se mělo stát „vhodným a vysvětlujícím doplněním výboru“. Dne 12. 5. 1978 byl nový seznam povídek zároveň s vyjádřením redakce předložen knižnímu odboru ministerstva kultury; J. Pilař schválil vydání výboru 15. 6. 1978, kniha vyšla 27. 7. 1979.

Patrně nejvíce zasáhl V. Rzounek do podoby knihy *Harlekýnovy miliony*. Interně lektorovali rukopis V. Pašková a J. Pilař, externě opět J. Beránek a V. Rzounek. Podle záznamu o jednání s autorem jednala redakce s Hrabalem při práci na rukopisu průběžně. Hrabal se sešel dvakrát se Rzounkem, který mu sdělil své výhrady k rukopisu; na schůzce 19. 7. 1980 Hrabal na tyto připomínky přistoupil. „Připomínky a rady lektorské respektoval autor v plném rozsahu,“ uvádí Pašková. Lektor Beránek znovu upozorňuje ve svém posudku na údajné ideové zmatky autora, mj. píše: „Setkáváme se i s postavou Francina v historických okamžicích února 1948, kdy opouští pivovar, který přebírají do svých rukou dělníci. Zvláště v těchto místech rukopisu by měla redakce citlivě zasáhnout, např. na str. 85. Předseda závodní rady zde říká, že Francin byl na dělní-

ky hodný a laskavý, ale to mu prý přitěžuje, neboť tím lámal ostří třídního boje. Podobné ironizující invektivy svědčí o reziduích ideového zmatku autora, jehož silnou stránkou nikdy nebylo hodnocení jevů společenských. Ideově je tato Hrabalova próza poznamenána myšlenkami Ladislava Klímy, k jehož filozofii se Hrabal hlásil značnou částí dosavadní tvorby, zvláště chápáním světa v jeho kontradikčnosti. Ideové nedostatky tohoto druhu jsou odstranitelné citlivými redakčními zásahy, samozřejmě ve spolupráci s autorem. Při této spolupráci doporučuji redakci, aby se zabývala v rukopise místy, která jsou poznamenána Hrabalovým surrealistickým literárním hlediskem (nejvíce tím je poznamenán závěr rukopisu cca od str. 180).“ Rzounek napsal dva lektorské posudky. První je stručný a především vyjmenovává připomínky k rukopisu: „1) Sebekritický postoj protagonistky není vždy důsledný vzhledem k vlastní své logice (označil jsem v textu). 2) Proto ani Francin není dostatečně sociálně motivován a argumenty dělníků po znárodnění pivovaru, ač jsou oprávněné, nevyznívají tak přesvědčivě, jak si to Francin i podle autora zaslouží. 3) Z tohoto důvodu je třeba uvážit (a dotáhnout) scény s představiteli revoluční moci (předseda ROH, dělnický ředitel). 4) Bylo by vhodné začlenit v závěru (smrt Pepina) postavu chlapce z *Krasosmutnění*, který tam sociálně objektivizoval sociální podstatu (nerovnost) krasosmutnění (ideologické její nadstavby). (...) Problém je zřejmě v nerovnováze konkrétnosti konfrontace a z toho plynoucí ne stejné sociální závažnosti jevů a jejich emocionální působivosti (např. laskavostí jste utupoval třídní boj, vyzní jako fráze). Podle mne to není záměrem autora, protože smysl textu je jasný: směna doby musila nastat. Proto doporučuji text dopracovat ve smyslu připomínek.“ Hrabal svůj rukopis skutečně přepracoval, především doplnil postavu syna, ale Rzounek nebyl spokojen s její podobou, neboť podle něj se nestal protihráčem matky: „Celý příběh se posunuje do zcela jiné roviny a věcná stránka příběhu (jeho největší cena a vyvrcholení předešlých dílů), tj. konfrontace minulosti a současnosti (nutnost sociální přeměny společnosti) ztrácí na svém opodstatnění. Vždyť jde vlastně o člověka rozumově už mimo tento svět. Přitom ovšem toto vyznění je tu bez jakékoliv motivace.“ Na dalších více než čtyřech stranách Rzounek v posudku ze 7. 7. 1980 vyjmenovává důvody, proč má být postava syna reprezentantem nového ideologického uvědomění, že má být symbolem nutnosti společenské přeměny, zatímco matka nedokáže pochopit sociální postavení své ani dělníků – syn proto musí být jejím protihráčem. Rzounek vyjmenoval přesně místa, u nichž požadoval úpravy, čemuž Hrabal vyhověl. Tyto úpravy byly ovšem příliš rozsáhlé, proto se Rzounek vyslovil pro jejich redukci a stručnější formulaci. Odpovědná redaktorka V. Pašková k tomu ve shrnutí lektorského řízení 5. 8. 1980 napsala: „Toto stanovisko bylo s autorem

znovu probráno a autor je v plné šíři akceptoval. Vzájemná spolupráce lektora s autorem napomohla tomu, že došlo k dotažení příběhu a k jasnějšímu dořešení toho, k čemu autor směřoval.“ Rukopis potom schválil J. Pilař k vydání 7. 8. 1980 a imprimatur je datován 15. 6. 1981. Trilogie *Postřižiny*, *Krasosmutnění*, *Harlekýnovy miliony*, pojmenovaná posléze *Městečko u vody*, byla vydána bez lektorských problémů – šlo o reedici všech tří titulů – v roce 1982 (imprimatur 22. 7. 1982). Stejně tak reedice *Městečka u vody* v roce 1986 (imprimatur 10. 7. 1986) byla bez problémů.

Domácí úkoly z pilnosti interně lektorovali Věra Pašková, Jan Pilař a Jan Adam, externě Vítězslav Rzonek a Radko Pytlík. Příprava tohoto titulu byla dosti zdoluhavá a problematická. Původní rukopis měl 305 stran a Rzonek ho v posudku z 11. 2. 1981 k vydání nedoporučil. Vytýká textu nesourodost, bezkonceptnost, „věcné a politické problémy“, výběr jmen umělců, o nichž se zde píše, a další věci. Proti oněm věcným a politickým problémům argumentuje takto: „Mám na mysli především historii se ‚Skřivánky‘ (začíná na str. 129). Nevím, co autor chce tímto útokem vyvolat. Jednak pochybuji, že argumentace je přesná. Jednak operuje s něčím, co dnešní čtenář nemůže kontrolovat. Nutně takto podpoří názory, že bylo v sedmdesátých letech potlačeno umění na úkor neumění. Ať je věcná podstata jakákoliv, má tento soud zobecňující význam. A to ponechávám stranou osobu režiséra Menzla. S tím souvisí opakující se zmínky o J. Hiršalovi, zmínky o J. Kolářovi a V. Gardavském. Je věcí Hrabalovou, že považuje Hiršala za básníka. Je ovšem třeba vzít tvrdě na vědomí, že Hiršal je militantní bojovník proti socialismu. O jeho činnosti v šedesátých letech mohu podat velmi konkrétní svědectví. A zcela nebásnický je vždy spojoval s osobním prospěchem. Bohužel i J. Kolář. Dávno přestal být lumpenproletářem z Kladna, jak jsem ho znal za války. Není obtížné dokázat, že jeho úspěch za hranicemi v šedesátých a sedmdesátých letech je podmíněn jeho politickými postoji. A ty jsou opačné ultraradikalismu válečných a poválečných let. Obdobně i V. Gardavský.“ Na základě Rzonekova posudku Hrabal text přepracoval; druhá verze měla jen 229 stran, takže došlo k vypuštění některých textů, samozřejmě včetně těch, kde se vyskytuje jméno Josefa Hiršala či Jiřího Koláře, v obou případech s Hrabalovým označením básník, což je případ např. textů *Beseda o sladkovodním Hemingwayovi* nebo *Zápisky z besedy v Radaru*; vypuštěn byl též Rzonekem napadený text *Překrásný osud Skřivánků*. Ve druhé verzi požadoval Rzonek stále větší navázání *Domácích úkolů z pilnosti* na trilogii *Městečko u vody* a na *Slavnosti sněženek*, píše o „nebezpečí naturalismu“, především v textu *Růžová drůžička*, který navrhl vyřadit, chce, aby závěr knihy více reagoval na současnost a aby malíři v knize zmínění byli představeni ukázkou z tvorby. Po pro-

vedení těchto úprav bylo podle Rzounka možno rukopis vydat knižně. Třetí Rzounkův lektorský posudek, z 26. 7. 1981, je stručný: „Přečetl jsem třetí verzi. Podstatné připomínky k druhé verzi rukopisu byly splněny. Jde o mé návrhy, uvedené pod bodem 1 až 3. Jen bych přece ještě prověřil všechna jména. Rukopis má do jisté míry charakter vzpomínek a vzpomínat se [má] ten, kdo je toho hoden. Další připomínky nemám a doporučuji svazek vydat.“ (Z uvedeného citátu je patrné, že někdy lektori sice nabádali k opravám překlepů a interpunkce, ale sami se chyb dopouštěli.) Redakční příprava knihy probíhala takto: 9. 3. 1981 se sešla výtvarná rada za účasti Hlavsy, Jedličky, Sklenáře, Vaňka a Vondráčka, na niž byli probráni jednotliví malíři, o nichž Hrabal v rukopise psal – bez námitek; 10. 3. se konala schůzka Hrabala s redaktory Paškovou a Adamem, autor byl seznámen s připomínkami a odnesl si rukopis k přepracování; 31. 3. 1981 přinesl Hrabal upravený rukopis, z něhož vyřadil texty *Pokus o portrét Milana Jankoviče*, *Beseda o sladkovodním Hemingwayovi*, *Překrásný osud Skřivánků*, *Zápisky z besedy v Radaru* (v zápisu je uveden název *Besedy z Radaru*) a *Love story*, dále *Sešitek nerozlišujících pozorností* (v 15. svazku Sebraných spisů Bohumila Hrabala *Kdo jsem* je otištěn text pod názvem *Sešitek nerozlišující pozornosti*) byl upraven, rozčleněn a vsunut do textu, Hrabal byl pro samostatné vydání anekdot. Po druhé Rzounkově lektuře Hrabal doplnil závěrečnou část, vyřadil povídku *Růžová družička* a provedl ještě další úpravy. (Povídka *Růžová družička* byla otištěna v deníku *Práce* 21. 3. 1981, objevuje se i název *Družička*, resp. *Družička* ve strojopisném vydání *Postřiziny*, Edice Petlice 1974, její předchozí variací je text *Peruť imbecility*, např. ve strojopisu *Čtyři texty*, z roku 1970.) Pytlíkův posudek byl podstatně kladnější než Rzounkův, avšak Pytlík dostal do rukou až třetí verzi rukopisu. Druhá verze byla totiž dodána Rzounkovi k lektuře 13. 4. 1981, ten ji vrátil s posudkem 21. 4., o den později byl s posudkem seznámen Hrabal, který 11. 5. přinesl novou verzi závěrečné části, 9. 6. dostal rukopis k lektuře Pytlík a odevzdal jej 2. 7. Dne 13. 7. byla s Hrabalem probrána jména v rukopisu a po třetím Rzounkově posudku podepsal Pilař 4. 8. 1981 souhlas s vydáním knihy, k němuž došlo 26. 7. 1982.

Výbor z povídek *Hovory lidí*, připravovaný Radko Pytlíkem k Hrabalovým sedmdesátinám, posuzovali v listopadu 1982 František Buriánek a Jaromíra Nejedlá. Ve výběru povídek byly opět prováděny změny, Pytlík původně navrhoval tyto povídky: *Večerní kurs*, *Baron Prášil*, *Setkání*, *Jarmilka*, *Automat svět*, *Bambini di Praga*, *Smrt pana Baltisbergra*, *Podvodníci*, *Pražské jesličky*, *Legenda o Lamertzových jehlách*, *Na zahrádce*, *Lucinka a Pavlínka*, *Hostina* a *Taneční hodiny*. Problém nastal s povídkou *Setkání*, k jejímu chystanému zařazení Buriánek uvedl: „Jen k návrhu na zařazení rukopisného textu *Setkání* se

nemohu vyjádřit, protože jej neznám (pokud by to však byl text, který byl otištěn s názvem *Setkání a návštěvy* v knize *Poupata* vydané Mladou frontou v r. 1970, nedoporučoval bych tuto prózu, ale jde pravděpodobně o něco jiného, že?).“ Pytlík, jenž byl seznámen za účasti vedoucího redaktora B. Svozila s oběma posudky 7. 12. 1982, vyřadil povídku *Setkání* a nahradil ji – vzhledem k tomu, že došlo ke značnému snížení rozsahu knihy – povídkami otištěnými ve výboru *Každý den zážrak* (*Pan notář, Diamantové očko, Romance a Emánek*), na začátek zařadil krátký text *Setkání* z Hrabalovy bibliofilské prvotiny *Hovory lidí* a naopak přeřadil *Taneční hodiny* více doprostřed výboru. (Editor oznámil změny v uspořádání výboru 9. prosince.) J. Nejedlá doporučila opatřit knihu doslovem, medailónem autora a ediční poznámkou (doslov tedy napsal R. Pytlík) a zarámovat výbor dvěma texty z *Domácích úkolů z pilnosti* (což bylo odmítnuto). Na Hrabalovo přání byla jako závěrečná zařazena povídka *Pan Iontek*. Jan Pilař, už jako ředitel nakladatelství, schválil dílo k vydání 22. 2. 1983, imprimatur je z 3. 4. 1984.

Rukopis *Život bez smokingu* lektorovali, po lektuře redakční, Vítězslav Rzounek a Hana Hrzalová; oba jej obdrželi v září 1985. V obou posudecích se objevily námitky. Rzounek psal o „metafyzickoindividualistickém“ charakteru autora a „metafyzickoidealistické“ podstatě a mj. uvedl: „Za nejzávažnější ovšem považuji vliv, který bude mít na mladé čtenáře pro svou ‚nonkonformnost‘. Sugestivní rys rukopisu je v manifestaci nezávislého postoje ke světu, v možném ‚vyprázdnění‘ společenského obsahu člověka.“ Pro Rzounka se problémovou stala především próza *Autičko*; v jeho posudku se znovu objevuje pojmání uměleckého textu jako ideologického nástroje. „Vydání rukopisu tedy není obvyklá otázka umělecké úrovně. Je to otázka kulturně politická a tak také rukopis posuzuji. Pro redakci je to otázka profilu nakladatelství. Vydát či nevydat však nelze řešit měřítky obvykle uplatňovanými. Právě probíhající fórum v Budapešti nám připomíná stanovit jasnou linii vnitřní situace ve vydávání literatury u nás. Protože nic takového neexistuje, je zřejmě nutné, aby si ji praxe vytvořila. Jsem proti bezbřehosti. Rukopis musí mít znaky, které ho přece jen v jisté míře spojují s naší nejvlastnější socialistickou kulturou. V tomto případě je východisko k dotvoření rukopisu doslov samotného autora. Zde říká, že nejdnou ho realita donutí k tvorbě realističtější a tedy i problematice bližší neindividualistickému pojetí života a umění.“ Proto Rzounek požadoval upravit povídku *Autičko*, doplnit soubor jedním či dvěma realističtějšími texty a „využít autorova vyznání ‚proč píše‘ ke krátkému doslovu nebo spíše dialogu autora a komentátora (bylo by to ve stylu knížky), v níž přece jen bude poukázáno na meze zde vyjádřených představ a jejich možné důsledky, proti nimž míří rea-

lističtější část Hrabalovy tvorby“. Bez těchto úprav nedoporučuje Rzounek vydání knihy, zároveň je však proti prostému odmítnutí rukopisu. Ostatně všichni lektoři věděli, že jde o velkého spisovatele, jen ho chtěli dostat mezi představitelé socialistické literatury. Také Hrzalová se v posudku nejvíce negativně vyjádřila k textu *Autičko*: „Jediná próza by si zasloužila buď přepracování, anebo – není-li přepracování možné – vyřazení ze souboru. Jde o prózu *Autičko*, která se vyděluje z celku knihy. Mnohé se v ní opakuje, nefunkčně, zbytečně, především však nedosahuje předpokládaného účinku, nesměruje ke katarzi. Hrabal jí chtěl vyjádřit – alespoň tak se domnívám – zodpovědnost člověka za svět, v němž žije, za to, aby to byl svět skutečně lidský. Napsal však místo toho text zbytečně drastický, útočící na čtenářovy nervy i vkus, text, který mimoděk odhaluje Hrabalovy slabiny – přecenění určitých faktů, detailů, přisouzení jim významu, který rozhodně nemají, ‚kulhá‘ zejména pokus srovnat nelidskost vůči světu zvířecímu s nelidskostí fašismu a těch, kdož rozdmýchávají oheň války. Próza by potřebovala zhutnění, ideového vyjasnění, tak aby zůstalo, co je na ní – po mém soudu – nejcennější: Hrabalovo vyznání osobního pocitu zodpovědnosti za svět, v němž žije, vyjádření momentů určité vnitřní, tvůrčí, lidské krize. Ve zpracování, které předkládá současná podoba, jsou motivy rozmělněny a přivedeny ad absurdum.“ K úpravám textů docházelo již při redakční lektuře; 29. 10. 1985 se konala schůzka Hrabala se Rzounkem, kde Rzounek sdělil své připomínky; 1. 11. odevzdal Hrabal upravenou verzi rukopisu s doplňujícím textem; 14. 11. byla tato verze dána k posouzení Rzounkovi; 15. 11. byl Hrabal opět v redakci, kde provedl úpravy na základě posudku H. Hrzalové. Ve shrnutí lektorského řízení stojí: „Oba lektoři dali Hrabalovu rukopisu po splnění připomínek své placet. Vzhledem k tomu, že autor vyšel jejich připomínkám vsčíc, lze svazek ke schválení doporučit.“ To učinil Pilař 25. 11. 1985 a kniha vyšla 7. 8. 1986.

Poslední Hrabalovou knihou vydanou nakladatelstvím Československý spisovatel v osmdesátých letech je soubor *Tři novely (Ostře sledované vlaky, Taneční hodiny a Obsluhoval jsem anglického krále)*; nakladatelskou smlouvu podepsal Hrabal 28. 6. 1988, za nakladatelství ji podepsal mimo jiné Pilař, a to 21. 6. 1988. Návrh na uzavření nakladatelských smluv je již ze 7. 6. 1988. Kniha vyšla jen o něco více než dva měsíce před listopadem 1989. V roce 1989 byla ještě vydána, v Odeonu, *Příliš hlučná samota* a vyšel i výbor *Chcete vidět zlatou Prahu?*, který pro Mladou frontu sestavil Jaromír Pelc. Nakladatelskou smlouvu na samostatné vydání knihy *Obsluhoval jsem anglického krále* podepsal Hrabal 12. 12. 1989, k svému podpisu zapsal i místo, kde k podepsání došlo – U Tygra. Kniha byla vydána za půl roku a od té doby byl již Hrabal zba-

ven nutnosti setkávání s lektory a nemusel své texty upravovat, aby mohly vyjít knižně.

Jak je patrné, hlavním Hrabalovým lektorem byl v období sedmdesátých a osmdesátých let Vítězslav Ržounek, který si byl dobře vědom toho, že Hrabal je významným spisovatelem, proto se snažil o to, aby jeho knihy – ovšem ne všechny – byly vydávány, ale až po úpravách, leckdy dosti značných. Neblaze se tak podílel na knižní podobě Hrabalových textů, neboť Hrabal tyto připomínky akceptoval (byl nucen akceptovat, když chtěl, a protože chtěl, aby jeho knihy vycházely). Dnes jsou k dispozici Hrabalovy sebrané spisy, vydané zásluhou Pražské imaginace, v nichž jsou v edičních poznámkách zmínky o úpravách Hrabalových rukopisů, a čtenář má možnost se seznámit i s texty vypuštěnými z knižních vydání nebo s původní podobou rukopisů. (Četba lektorských posudků se stává dokladem správnosti publikování textů v Hrabalových spisech ze strojopisů, příp. rukopisů, jestliže se dochovaly.) Porovnání předlistopadových oficiálních Hrabalových knih a vydání v edici jeho sebraných spisů naznačuje jako jeden z faktorů mimo jiné stav umělecké svobody v totalitním režimu, který v Československu byl. Námitky lektorů byly v první řadě motivovány ideologicky, aby Hrabala bylo možno zařadit mezi marxistické autory nebo alespoň takové autory, kteří souhlasí se společenským (resp. politickým) vývojem v Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Vydávání Hrabalových knih bylo i dobrým obchodem: autor platil třiceti-procentní daň, jeho knihy vycházely v poměrně velkých nákladech a vždy se prodaly. Je jistě možno vést diskuzi o tom, jak dalece musel Hrabal ustupovat připomínkám lektorů; o konkrétní a detailní podobě těchto jednání vědí pouze jejich účastníci – dnes mám na mysli hlavně bývalé redaktory především nakladatelství Československý spisovatel. Hrabalova argumentace byla podobná jako v případě reakce na negativní postoj k rozhovoru, jenž byl otištěn v *Tvorbě* v roce 1975: jak je uvedeno v ediční poznámce k 15. svazku Hrabalových spisů *Domácí úkoly*, „reagoval po svém, shrnul jednak ohlasy svého díla v zahraničí, jednak své stále nepublikované texty“. Svou svobodu si tedy uchoval v textech do oficiálních nakladatelství nezadaných, které vznikaly souběžně s prózami knižně v sedmdesátých a osmdesátých letech v Československu publikovanými. Bohumil Hrabal je tak příkladem autora pohybuujícího se v oblasti permanentního svazování a omezování umělecké svobody, z níž se pokoušel unikat svým stylem života a psaním textů publikovaných jako černé tisky. I to může být způsob života v totalitární společnosti.